

nos titkossal lennének a magyarságnak." Tehát hálóköntösében is kötelességszerű ellensége maradt a radikálisoknak, szociáldemokratáknak, a választójog kiterjesztésének. Máskülönb a szociáldemokraták vezérét, Garami Ernőt nem tarthatta veszedelmes ellenségnek, erre vall, hogy a *Rohanunk a forradalomba* című költemény Garaminak címzett ajánlásáról így vélekedett: „Ha csak ezeknek írt volna” — tudniillik Ady. A ciklus másodikik, *Igaz uccai álmok* című versét viszont valószínűleg nem értette meg. Az első strófában Ady a munkások által tüntetés-kor használt egyetlen fegyverről, a felszedett utcakövekről szól, majd azokat virágoknak nevezi, erre céloz a következő sorában is: „S ha jönnek hóhér legények, mellüket virággal dobálják.” Nyilvánvaló, hogy a tüntetők ellen indított rendőrökről, katonákról, az őket kövekkel dobáló munkásokról van szó, Rákosi viszont értetlenül gúnyolódott: „Költői hasonlat”. Ugyanennek a költeménynek a végén Ady művészi fogalmazta meg az emberiség jövőendő testvériesülésének eszméjét: „Igaz álom a merész álom, — Hol megnő az álom mezője — S ahol minden ember, ki igaz — Egymásnak dacos szeretője.” Feltehetően, mert zavaros értelmetlenségnek tartotta, Rákosi Jenő végleg kiesett béketűréséből: „Ami sok, az sok” függesztette hozzá saját gondolatát. Bár az is lehetséges, hogy a „szerető” kifejezés okozta a felháborodást.

Az *Új tavaszi sereg-szemle* egyik helyén Ady a forradalmi tábor növekvő erejére utal: „Mert mi ott vagyunk immár mindenütt”. Mélabúsan egészítette ki a maga véleményével Rákosi Jenő: „Sajnos, mintha igaza lenne.” A „magyar imperializmus”, a sovinszta és háborús uszítás leglángosabb szószólója ezek szerint önmaga sem bizott túlságosan annak a rendszernek a szilárdságában, amelynek kifelé, Ady jelzőjével élve, olyan hűségese „vén csahosa” volt.

Remete László

Petelei István emléke özvegyének leveleiben

Ötven esztendeje, hogy 1922. június 1-én elpihent özvegy Petelei Istvánné Korbuly Irma, „áldásos életének 69-ik, özvegyiségének 12-ik évében”. A gyászjelentések megszokott szövege, „áldásos”, itt valóban egy nemes, önfeláldozó életet jelent. Korbuly Irma létét alárendelte férje életének, mindent megtett, hogy megadja neki a nyugalmas keretet írói munkájához, az elborulás éveiben hihetetlen gyöngédséggel állt mellette, halála után odaadóan ápolta emlékét, válogatott írásait kiadta, állandóan ügyelt férje írói emlékének tisztaságára. Leveleiből kitűnik, hogy ez a nemes lelkű asszony tudta, hogy férje számára nem volt múza, az író egy vásárhelyi férjes asszonyhoz fűzte mély és tiszta szerelem. Egyik hátramaradt levele tanúskodik arról, hogy azt is tudta, hiszen így írja levelében — emiatt az asszony miatt igyekezett Petelei íróként mind szebbet, tökéletesebbet adni, s amikor az asszony fiatalon, tragikusan elpusztult, az író napokra elbűjt a szerzetesház csendes mélyébe, amíg magához tért. Később egy kulcsot adott át nejének, szekrénye kulcsát, ahol az asszony levelei pihentek, őrizze a kulcsot... S az asszony őrizte, a titkot is megértéssel, nemes lélekkel! A *Pásztorúti* 1922. évi június 10-i számában a főszerkesztő Reményik Sándor első oldalon búcsúztatta a hitvest, emberi jóságát és nemességét hangsúlyozva.

Valóban ez a jóság volt az, ami az íróhozajuttatta a békés alkotás lehetőségéhez. A saját élet feláldozásával az elborult elmének is védettséget nyújtott, halála után szorongó s féltő szeretettel rendezte, adta ki a „Petelei válogatott írásai”-t. Ura szellemében cselekedett, amikor szavatai házak az Erdélyi Irodalmi Társaságnak ajándékozta, hogy ott az írók alkot-hassanak. Ezért mondotta Reményik: „Éreztük jóságodat, mind a gyermekeid vagyunk...”

Meghatódás nélkül lehetetlen olvasni Korbuly Irma hátramaradt leveleit. Legtöbbjét az Erdélyi Irodalmi Társasághoz írta, illetve annak megbízottjához, dr. Gyalui Farkashoz, aki az író lapjának volt fiatal munkatársa, végig hű, szolgálatkész famulusa, ő rendezte sajtó alá a *Petelei válogatott novelláit* a Társaság kiadásában. Erről a kiadásról levelez féltő szeretettel, gondál a hitves, nehogy gyenge írás kerüljön belé. Az is kitűnik a levelekből, hogy a Társaság csak a kiadó volt, de a költségeket valójában a hitves fizette.

De Petelei életútjáról is sok érdekeset mondanak e levelek. 1910. január 15-i levelében Petelei egyéniségének egy különös alakítóját ismerteti a hitves; azt a derék vén lányt, aki egyedül maradván, a Petelei családhoz jutott még az író kisgyerekkorában, s amolyan nevelőanyá-nak nőtt fel a kis István mellé. Kis szobában lakott a családnál, ő iltóztette, sétáltatta a kis-fiút, meséket mondott neki a végtelenségig. A lány bátyja színész volt, a lány megtanulta szerepeit, azokat is elmondotta a kisgyerekeknek. Így formálódott a gyerek lelkivilága. Rébi mamáról Petelei mindig mély szeretettel emlékezett. Később együtt tanult vele Rébi mama, iskolába kísérte. Rébi mamától kis gyűrűt kapott Petelei, amit huszonkét évig hordott, akkor lehúzta újjáról — írja az özvegy —, kért engem, hogy viseljem a kis gyűrűt, „mert attól kap-

ta, akit szeretett, miután most én vagyok neki a legkedvesebb a világon, nekem ajándékozta”...

Egy másik, keltezetlen levél arról szól, hogy Peteleit, ahogy elmondotta, tanárai arra akarják rábeszélni, menjen zenei pályára, olyan szépen hegedült.

„Ő maga mindenáron pap akart lenni, előre örült, hogy milyen szépen fog prédikálni, kérve hiveit, hogy mindig csak az igazat mondják, s szeressék egymást. Hogy aztán miért nem maradt ezen a pályán, nem mondotta, talán az édesanyjáért, akit nagyon szeretett.” Talán az ő kívánságára mondott le tervéről. Vagy talán gyöngékedése miatt, miután dr. Szabó, aki kezelte, azt tanácsolta neki, hogy menjen haza Erdélybe pihenni. Székelyudvarhelyen Sima papnál lakott, béрмаatyjánál, aki nagyon kedvelte őt. Erettségit is Székelyudvarhelyen tett. Pesten tanárai közül különösen Salamon Ferencet szerette, tőle tanult meg írni. Egy-egy szinikritikát kétszer, háromszor is visszaadott neki: „Kedves barátom, maga ezt jobban is meg tudja írni” — mondta. Rómer Flóris professzor, a régész, ott akarta tartani a múzeumnál, de visszavágyott Vásárhelyre.

Városában azonban alig ismerték mint író, halála után kérték egy-egy könyvét, hogy megismerjék. Hazatérve történelemtanár akart lenni a gimnáziumban, de nem nevezték ki. Akkor kezdett irogatni. Nagyon jó barátságban volt Csiky Józseffel, tőle kapott könyveket. De ami igazán szárnyat adott az ő lelkének, egy mélyen érzett, izzó, szenvedélyes szerelem volt, amit egy férjes asszony iránt érzett... írni akart, hogy tetsszék neki. „Egyszer megköszönte, két kezemet fogva — írja felesége —, hogy sosem kérdezősködtem arról a nőről, ki egyszer egész szívét bírta. És mikor meghalt a nő, a barátokhoz húzódott, hogy ott bánatának éljen. Mikor felesége lettem, átadott egy kis kulcsot, — annak fiókjában két nagy csomó levél — ígértem meg, sose nézem meg tartalmát, halála után pedig elégettem! Az egyik az asszony, a másik az ő levelei voltak. Hiszem, hogy semmi sem volt szebb az életben, amit írt, mint ezek a levelek, én híven ígéretemhez elégettem őket. Elégtek a sok szép gondolatok, amikkel legalább pillanatokig szebbé, boldogabbá tették a földi létüket” „Gyulai Páltól mindig kemény kritikát kapott, — tudósít egy másik levélben az író felesége —, hogy aztán pár édes szóval buzdítson. Ágai Adolf kedves embere volt, Kiss József, Szana Tamás, Bartha Miklós, Jakab Ödön, szegény Reviczky, egészen meghatott egy levele, Mikszáth, — mind buzdították, hogy dolgozzon... nem volt akkor sem önbizalma, félt, hogy nem tud elég jól és szépen írni... csak tökéleteset [akart] alkotni, vagy semmit!”

Mások adatait közül dr. Gyaluival, aki férjéről ír tanulmányt: „Uram atyja becsületes, jó ember volt, elég jómódban, igyekezett jó nevelést adni gyerekeinek, tizenhárom gyerekek ajándékozta meg őket az ég, az én édes uram hatodik volt. E sok gyerekért volt, hogy édesanyja átadta Rébi mamának, barátnőjének a kicsit. Édesanyjuk esténként maga köré gyűjtötte gyermekeit a nagy hársfa alatt, és énekelt nekik gitározva. Valóságos jótévedője volt az egész utcának, mindenkinek segített, minden embernek tudja bűjait, baját. Nagybeteg lett később, sokáig szenvedett. A zenét annyira szerette, hogy mikor szenvedve ágyban feküdt, akkor is csendesen énekelt. Édes uram ápolta, ő adott neki injekciókat, vigasztalta, bátorította. A zene édes uramat is érdekelté, s a végén is, amikor már semmi sem szerzett neki örömet, csak a zene, egy Schubert-dal elborult lelkét vigasztalta.”

Egy 1910-es Gyaluihoz írt leveléből azt látjuk, hogy a Lampel kiadónál próbálkoztak először a *Petelei válogatott novelláinak* kiadásával, de eredménytelenül.

„Ugye, látja, jól sejtettem, Lampel nem adott kedvező választ, a többi is csak így fog felelni. Hát mit csinál akkor az Erdélyi Irodalmi Társaság? Előfizetési felhívásba semmiestére bele nem egyezem. Eddig a cége utasították vissza, így a közönség fogja visszautasítani. De ha tudnám, hogy a könyvek igazán osztatlan és nagy sikert aratnának, ahogy maga írta, úgy szívesen venném, ha az EIT nevében adnánk ki, de én fedezném a kiadást. Úgy gondolom, hogy ez nagyobb fényt hoz egy íróra, ha egy irodalmi társaság adja ki, mint az özegeye. Azt mindig tudtam, hogy a közönség nem szívesen veszi az ő munkáit (egy-egy korabeli lapok sokszor fanyalagtak Petelei szomorkás, keserű írásain) magának igaz van, az érték megmarad, de olyan portékát, amire a közönség nem vágyakozik, nem okosság ajánlani. Most is, haló porában, szeretem az én édes uramat, féltém, mindazt, ami tőle jön. Írói nevét annyi küzdelemmel és fáradtsággal szerzte, ahogy ő mondotta, sok szenvedéssel is. Bodnár jósolta, hogy elmúlik ez a léha világ, és jó idő, mikor minden sorát élvezettel fogják olvasni.”

Szeptember 19-én a könyvre vonatkozó elgondolásait közli: „Úgy gondolom, hogy ha egy elhunyt író munkáit kiadják, nem szabad eltérni attól a szellemtől, elvtől és izléstől, ami őtet irányította az életben. Emlékszem arra a heves vitákra, mikor a Pallas Lexikontól kérték az uramtól az életrajzokat, milyen haragosan kitört: »Mi köze hozzá, hogy én mikor születtem, mint éltem, szerettem és bússultam, lehet, hogy elmondják majd egy emlékbeszédben halálom után, amit rögtön el is felejtene, de kiírni könyvben, azt már nem engedem.« És még azt sem hagyta, hogy egypár udvarias szóval válaszoljak. De ha maga, kedves Gyalui, úgy tartja jónak, hát ne hallgasson reám. De nemde, az ő felfogásához híven, röviden, csak annyit fog írni

róla, amennyi feltétlen szükséges. Ami az arcképet illeti, azt kérem, mellőzzük; ha tudná, milyen hevesen tiltakozott az édes uram ellene, mikor a kiadók kérték . . . A Társaság nekem semmi köszönettel nem tartozik. Hálával veszem, hogy az ő tekintélye súlyt fog adni az édes uram kiadott műveinek." Egy másik levél már abból az időből szól, midőn a válogatott novel-lákat már átadták Dózsának, a Társaság elnökének.

„Írja meg őszintén Dózsa véleményét. Teli lelkem félelemmel. Vajon, hogy fogadják az én édes uram könyvét? Vajon jól cselekszem? Mindaz ami tőle jó, valóban jó legyen, szép, az egész világ dicsérje és szeresse, már ez így van annál, aki nagyon szeret valakit . . . Pár évvel ezelőtt az én drága jó uram mondta: »Halálom után majd kiadhatod ezeket a dolgokat, az én fiam, Gyalui, segísédre lesz.« Mikor elborult agya, átokkal sújtotta azokat, akik majd ezeket kiadják . . . Csak úgy adjuk ki a könyvet, ha az teljesen méltó emlékéhez."

Egy 1911. okt. 15-i levél így szól: „Kedves Gyalui, köszönöm, hogy elküldte a nyomdai mintákat. Ne nézzen egypár száz koronára, csak szép legyen a kiadás. Én úgy látom, hogy minden eddig megjelent könyvében az édes uramnak, vastagabb a papír és ritkább a szedés. Teljesen bízom magában, hogy azt akarja, szépek legyenek a könyvek. Arra igazán kérem, hogy két kötetben adjuk ki, még így is sok jön egy kötethez. November első napjaiban küldök még 600 k-nát, ne gondoljon a kiadásokra, arra nekem igazán nem szabad néznie, mikor az édes uram könyveiről van szó! Ha jónak látja, adja ki édes uram arcképét is, bár ez, mint az előszó, ellenkezik az ő szellemével. Az előszó ugye, nagyon rövid lesz, csak ami feltétlen szük-séges."

Egy későbbi, keltezetlen levél: „Sietnünk kell a kiadással, mert mindjobban érzem, milyen végtelenül fáradt vagyok, mindenki felkeres, mi lesz édes uram kiadatlan dolgaival? Örvendé-nék, ha karácsonyra előállhatnánk a könyvekkel." . . .

Az derül ki ugyanis egy következő levélből, hogy Ferenczy Zoltán is felkereste az özvegyet, hogy talán Élet címmel a válogatott beszélyeket a Petőfi Társaság kiadná, az ő égisze alatt . . .

A következő évből kicsi gyászkeretes levélkén a következő sorok olvashatók: „Kedves Gyalui! Szóval nem tudtam elmondani, amivel a szívem teli van, és érzem, hogy így sem tudom visszaadni azt a mélységes hálát, amit maga iránt, édes Gyalui, érzek . . . most, amikor a könyvek előtttem vannak, olyan végtelen boldog nyugodt érzés tölti el egész valómat, mert tudom, hogy az én édes uramnak egy régi vágya teljesült.

Végén: . . . „kérem fogadja szívesen emlékül a nagy, nehéz munkáért ezt a két ezüst serleget. Az édes uramé volt, ő nagyra tartotta őket, mert mint mondta, tanúságot tesznek arról, hogy már a múlt században milyen előrehaladott volt az ötvösmunka Erdélyben. Hálás szeretettel üdvözli özv. Petelei Istvánné" .

E sorok fejezik be az aggodalmakkal, féltő szeretettel folyt levelezést Petelei válogatott elbeszéléseinek kiadása ügyében, amit az özvegy feladatának tartott.

A levelek igazolják Reményik mondatát: Köszönjük neked Petelei Istvánt!

Sztojka László
(Kalozsvar):